

AUTEURS

Hans Bellaart
Jolijn Broekhuizen
Shira van Dongen

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

OMGAAN MET WEERSTAND TEGEN DE MULTICULTURELE SAMENLEVING

BOZE BURGERS

December 2016

INHOUD

1. Inleiding	3
1.1 Kennisvraag	3
1.2 Doel	3
1.3 Werkwijze	4
2. Inventarisatie onder tien gemeenten	5
2.1 Aanwezigheid boosheid bij burgers	5
2.2 Aanpak	6
2.3 Behoeftte van gemeenten aan kennis en handelingsperspectieven	6
3. Literatuurverkenning	8
3.1 Typering van boze burgers	8
3.2 Polarisatie als proces	11
3.3 Boosheid van burgers over de multiculturele samenleving in beeld krijgen	12
3.4 Handelingsperspectieven	13
4. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	16
4.1 Achtergronden	16
4.2 Mogelijke interventies	17
4.3 Ervaringen in grote gemeenten	17
4.4 Behoeften van gemeenten	18
4.5 Conclusie	18
4.6 Aanbevelingen	19
Literatuur	20
Bijlage 1: Lopend onderzoek	22
Bijlage 2: Stellingen om spanningen tussen bevolkingsgroepen te meten	23

Een aantal gemeenten signaleert dat er sprake is van toenemende verharding en polarisatie in de samenleving. Gemeenten en professionals weten niet goed wat te doen met deze sterker wordende wij-zij-gevoelens. Er is behoefte aan kennis over de weerstand die burgers ervaren tegen de multiculturele en multi-etnische samenleving. En er is behoefte aan kennis over interventies om de polarisatie tussen groepen in de samenleving tegen te gaan.

BOZE BURGERS?

Er zijn burgers die boos zijn over discriminatie van minderheidsgroepen, maar ook burgers die boos zijn over de grote toestroom van vluchtelingen en de toename van etnisch-culturele diversiteit in de samenleving. Met de term 'boze burgers' doelen wij in deze publicatie op de laatste groep. Zij hebben het gevoel dat er steeds minder plaats zal zijn voor hun – Nederlandse – culturele verworvenheden, waarden, normen en tradities en dat de overheid onvoldoende doet om dit tegen te gaan. Het gaat voor een groot deel om burgers met een Nederlandse achtergrond, maar niet uitsluitend. Er zijn ook burgers met een migratieachtergrond die boos zijn over de komst van grote aantallen vluchtelingen of het gebrek aan integratie van andere migranten.

Polarisatie is een breed maatschappelijk probleem dat verschillende uitingsvormen heeft. Op het gebied van burgers die weerstand ervaren naar de multiculturele samenleving is er nog een kennisleemte. Het is moeilijk te detecteren, zo stellen enkele gemeenten. Extreemrechts is wel redelijk goed in beeld, maar dit gaat maar om een relatief kleine groep.

Ook de Nederlandse regering vindt de toenemende scheiding (wij-zij) tussen bevolkingsgroepen in onze samenleving onwenselijk. Daarom wil minister Asscher een brede dialoog voeren over de thema's in- en uitsluiting en binding, waarbij zoveel mogelijk invloedrijke maatschappelijke partijen worden uitgenodigd zich actief te mengen in deze dialoog. Het doel is om met elkaar in gesprek te gaan en gezamenlijk te zoeken naar

concrete ideeën en oplossingen die kunnen bijdragen aan het daadwerkelijk tegengaan van scheidslijnen in onze samenleving, zeker waar deze leiden tot structurele uitsluiting van groepen Nederlanders (Ter Berg & Schothorst, 2016).

1.1 Kennisvraag

De gemeente Utrecht heeft een vraag gesteld aan Kennisplatform Integratie & Samenleving. De gemeente had behoefte aan kennis over de achtergronden en de omvang van boosheid onder burgers en zocht naar mogelijkheden om de polarisatie te verminderen. Aangezien deze kennisbehoefte ook al door andere gemeenten was geuit, heeft Kennisplatform Integratie & Samenleving een verkenning uitgevoerd om de volgende kennisvragen te beantwoorden:

1. Welke boosheid is er precies in de samenleving met betrekking tot migratie, vluchtelingen en moslims?
2. Wat is er bekend over interventies om deze negativiteit te verminderen? Om vroegtijdig te kunnen ingrijpen?
3. Wat doen grote gemeenten al met de boosheid van burgers in hun gemeente? Worden er al interventies ingezet of uitgetoetst? Wat zijn de ervaringen hiermee?
4. Waaraan hebben andere gemeenten behoefte voor de komende tijd?

1.2 Doel

Het doel van deze verkenning is het bieden van een overzicht van recente kennis over de reacties van de bevolking op de toenemende diversiteit en de gevoelens over migratie, vluchtelingen en moslims. Wij willen inzicht geven in de verschillende typen 'boze burgers' en een overzicht bieden van de kennis die er is over de interventies. Het gaat om interventies die dit soort negativiteit kunnen voorkomen of in een vroegtijdig stadium vermin-

deren. Daarbij willen wij aangeven welke interventies passen bij welke type burger.

Tevens willen wij voorbeelden geven van wat gemeenten momenteel al op dit gebied uitvoeren of van plan zijn en welke ervaringen er reeds zijn opgedaan. Ten slotte willen wij aangeven waaraan gemeenten behoefte hebben voor de komende tijd. Deze informatie is niet alleen voor de gemeente Utrecht, maar ook voor andere gemeenten interessant. Wij delen de resultaten via internet en relevante bijeenkomsten, zoals de conferentie 'Utrecht zijn we samen', op 11 oktober 2016.

1.3 Werkwijze

Voor de beantwoording van vraag 1 en 2 is kennis uit literatuur en recente onderzoeken verzameld, zoals *De diverse samenleving door de ogen van burgers* (Ter Berg & Schothorst, 2016). In afstemming met Expertise-unit Sociale stabiliteit (ESS) is gebruikgemaakt van de differentiatie die Rob Witte hanteert in de publicatie *Wij zijn allemaal 'verontruste burgers'* (Witte, 2016).

Voor wat betreft vraag 3 en 4 hebben we geïnventariseerd welke gemeenten activiteiten op dit gebied uitvoeren of gaan uitvoeren, documenten opgevraagd en interviews gehouden met contactpersonen van tien gemeenten.

In het volgende hoofdstuk geven wij de resultaten van onze interviews bij een aantal gemeenten en in hoofdstuk 3 bieden we een overzicht van de bevindingen uit de literatuurstudie. In hoofdstuk 4 trekken wij conclusies en doen wij enkele aanbevelingen.

2

Inventarisatie onder tien gemeenten

Voor deze verkenning hebben wij tien gemeenten gesproken (zeven telefonisch, twee face to face en één gemeente per e-mail): Almere, Amsterdam, Den Haag, Deventer, Gouda, Nijmegen, Tilburg, Zaanstad, Zoetermeer en Zwolle. Hieronder geven wij de bevindingen weer, zonder de namen van respondenten of de gemeenten te noemen.

De volgende vragen stonden centraal in de korte interviews:

- In hoeverre is er in uw gemeente sprake van wij-zij-gevoelens en onvrede over de multiculturele samenleving?
- Is hierin een ontwikkeling te bemerken in de afgelopen jaren?
- Is uw gemeente aan de slag met (het tegengaan van) deze onvrede, of zijn er activiteiten gepland?
- Waaraan heeft uw gemeente behoefte op het gebied van kennis?

In de volgende paragrafen trachten wij deze vragen achtereenvolgens te beantwoorden.

2.1 Aanwezigheid boosheid bij burgers

Sommige gemeenten vermoeden na enkele incidenten of op grond van signalen dat er (meer) bewoners zijn die negatief denken over islamitische bewoners en/of vluchtelingen. Deze incidenten en signalen zijn onder andere:

- dreigementen aan een Marokkaanse moskee;
- (toename van) discriminerende opmerkingen tegen moslims;
- het gevoel dat burgers na aanslagen door moslimterroristen anders kijken naar Nederlanders met een islamitische achtergrond;
- (feller wordende) discussie over Zwarte Piet;
- negatieve reacties op Salafistische moskeeën;

- protesten over de komst van een asielzoekerscentrum (azc), noodopvang of een moskee of ander gebedshuis;
- relatief hoog percentage PVV-stemmers bij landelijke verkiezingen.

Deze incidenten of signalen zijn er vooral als er in een gemeente specifieke triggers zijn, zoals de opvang van statushouders, de komst van een azc of noodopvang, de komst van een moskee of de vestiging van vluchtelingen in een wijk. Dit leidt bij sommige burgers tot zorgen en angst, bijvoorbeeld over minder veiligheid en leefbaarheid. Burgers hebben het gevoel te weinig betrokken te worden bij deze ontwikkelingen en veranderingen, ze voelen zich niet gehoord bij deze gevoelens.

Als er binnen een gemeente geen of weinig incidenten hebben plaatsgevonden en extreem rechts niet (zichtbaar) aanwezig is, dan is het voor deze gemeenten vaak niet geheel duidelijk in hoeverre er boosheid of ontevredenheid bij burgers bestaat. Enkele gemeenten vragen zich echter wel af wat er 'onderhuids' speelt. Zijn er spanningen die (nog) niet boven komen? Zijn deze alleen niet zichtbaar?

Alhoewel ze dit veelal niet met bewijzen kunnen staven, geven enkele gemeenten aan dat ze het gevoel hebben dat er een toename is van weerstand tegen asielzoekers, vluchtelingen, moslims en de multiculturele samenleving in zijn geheel. En dat dit een landelijke en mogelijk zelfs een Europese ontwikkeling is. Tegelijkertijd zijn er gemeenten die geen ontwikkeling waarnemen.

Ten slotte noemen enkele gemeenten dat polarisatie tussen of binnen niet-westerse groepen steeds meer zichtbaar wordt. Bijvoorbeeld tussen Hindoestanen en Marokkanen, Koerden en niet-Koerden of Turken onderling (Erdoğan-Gülen). De spanningen tussen Turken onderling kunnen ook hun weerslag hebben op de verhouding tussen autochtone en Turkse Nederlanders, zo stelt een gemeente. Autochtone Nederlanders kunnen hierdoor het gevoel krijgen dat Turken niet goed geïntegreerd zijn, zich

niet goed aanpassen en te veel op Turkije zijn gericht. Hiernaast lijken Turkse Nederlanders zich ook steeds meer af te keren van de Nederlandse samenleving (volgens sommigen aangemoedigd door Erdoğan).

2.2 Aanpak

Op een uitzondering na (waarover later meer) hebben de gemeenten geen specifieke projecten gericht op het tegengaan van boosheid of ontevredenheid van burgers. Wel zijn er vaak projecten die zich richten op:

- de uitstraling van de stad: iedereen moet zich welkom voelen, inclusieve samenleving, tolerante stad;
- het tegengaan van polarisatie als breed thema: het bevorderen van op een goede manier samenleven van verschillende bevolkingsgroepen;
- het verbinden van groepen, mensen met elkaar in contact brengen, bijvoorbeeld door interculturele/interreligieuze dialoog, culturele festivals, maar ook door kleine(re) initiatieven vanuit welzijn;
- de inzet van 'netwerkers' (voelsprietten in de wijk) of het opzetten van netwerken in de wijken: gemeenten vinden het belangrijk om goed te weten wat er speelt in de wijken;
- het ondersteunen en stimuleren van het zogenoemde 'grijze midden' ('Dare to be Grey').

Deze projecten kunnen bijdragen aan het tegengaan van ontevredenheid, boosheid en angst bij burgers, al steken ze breder in.

De meeste gemeenten hebben wel specifieke projecten rondom concrete gebeurtenissen, zoals de komst van een asielzoekerscentrum en de vestiging van statushouders. Het gaat om goed doordachte inspraakavonden, initiatieven voor het zo goed mogelijk betrekken van bewoners (zoals het opzetten van bewonerscommissies), zorgen dat bewoners zich gehoord voelen, et cetera. Ook geeft een gemeente aan voorzichtiger om te gaan met de komst van nieuwe gebedshuizen, zoals een moskee. Ook in een dergelijke situatie kiest men ervoor eerst draagvlak bij bewoners te creëren, het gesprek aan te gaan en eventuele zorgen van omwonenden aan te horen.

Eén gemeente bereidt vijf pilots voor die zich wel specifiek richten op (eventuele) ontevredenheid en boosheid bij (autochtone) burgers. De pilots moeten nog concreet worden uitgewerkt.

Een gemeente vraagt zich af in hoeverre 'boosheid van burgers over de multiculturele samenleving' lokaal te beïnvloeden is. Het gaat immers ook om de invloed van (inter)nationale ontwikkelingen. En enkele gemeenten stellen de vraag in hoeverre de overheid zich kan of moet bemoeien met ideeën en het denken van mensen. Je kunt/mag immers pas ingrijpen in een straf- of bestuursrechtelijk kader.

2.3 Behoeft van gemeenten aan kennis en handelingsperspectieven

In de korte interviews is aan de gemeenten gevraagd aan welke kennis en handelingsperspectieven zij behoefte hebben.

BEHOEFTE AAN KENNIS

Het merendeel van de gemeenten geeft aan de behoefte te hebben om te kunnen interveniëren voordat spanningen ontstaan: om spanningen en eventuele incidenten te voorkomen. Om dit te kunnen doen, willen gemeenten weten welke spanningen er zijn, wat de oorzaken zijn en in hoeverre er een kans is op incidenten of conflicten. Gemeenten vragen zich af of ze de bestaande sentimenten wel (voldoende) in beeld hebben. De vraag die dit oproept, is hoe 'boosheid van burgers over de multiculturele samenleving' op lokaal niveau te meten is.

De volgende twee citaten van gemeenten illustreren deze behoefte:

'Het is hier geen item. We hebben er nooit problemen mee, dat zou ik kunnen zeggen. Maar ik vraag mij af: zijn wij in staat als lokale overheid om echt die sentimenten eruit te halen? Moeilijk om echt te meten. Het is wel zinvol om een beeld te krijgen, niet af te wachten tot er een incident komt. Interessant te verkennen hoe je dat kan signaleren.'

'We denken dat het speelt, maar kunnen er niet de vinger achter leggen. Het is wel iets waar we wat mee moeten. Geen goed beeld wat we zouden moeten doen. Wel het besef dat we dit niet kunnen laten gaan.'

BEHOEFTE AAN HANDELINGSPERSPECTIEVEN

Gemeenten geven aan graag te willen weten wat ze kunnen doen met eventuele spanningen en de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving. Zij willen weten wanneer het zinvol is om groepsgewijze voorlichting te geven en wanneer een meer persoonsgerichte aanpak beter werkt. Wat er preventief mogelijk is, wanneer moet worden ingegrepen en hoe je boze burgers het beste kunt bereiken. Sommige gemeenten vragen zich af of deze burgers wel geholpen willen worden.

De volgende citaten illustreren deze kennisbehoefte:

'Hoe signaleer je boosheid van burgers over de multiculturele samenleving op lokaal niveau? En wat doe je daar dan vervolgens mee?'

'Is het mogelijk de 'boze burger' echt te bereiken, dat ze echt open komen te staan? Het lijkt soms te gaan om een boosheid waarin mensen niet geholpen willen worden. Deze burgers zien hulp als iets anders, bijvoorbeeld 'geen statushouders in mijn wijk'. Dit ligt niet in onze macht en/of is niet wenselijk.'

Ten slotte lijkt er in enkele gemeenten behoefte te zijn aan overleg met andere gemeenten over dit thema, bijvoorbeeld in een klankbordgroep.

3

Literatuurverkenning

Om zicht te krijgen op wat er speelt in de samenleving met betrekking tot 'boze burgers' hebben we een literatuurverkenning uitgevoerd. We beschrijven eerst wat bezorgde en boze burgers typeert, hoe zij naar de etnisch-cultureel diverse samenleving kijken. Vervolgens reiken we een denkkader aan waarin de processen van polarisatie beschreven kunnen worden, en noemen we aanknopingspunten voor een handelingskader.

3.1 Typering van boze burgers

Het betreft burgers die boos zijn over de toenemende etnisch-culturele diversiteit in de samenleving. Zij hebben het gevoel dat er hierdoor steeds minder plaats zal zijn voor hun – Nederlandse – culturele verworvenheden, waarden, normen en tradities en dat de overheid onvoldoende doet om dit tegen te gaan. Het gaat voor een groot deel om autochtone burgers, maar niet uitsluitend.

Een mildere vorm is de bezorgdheid over de veranderingen in de samenleving, de aanslagen, de vluchtelingenstroom en bijvoorbeeld de komst van een azc of moskee in de buurt. Het ongenoegen van de burgers richt zich niet alleen op nieuwkomers maar ook op gevestigde Nederlanders met een andere etnisch-culturele achtergrond. Na aanslagen door terroristen met een islamitische achtergrond, ondervinden moslims dat niet-moslims zich negatiever tegenover hen opstellen. Ze ervaren dat ze gezien worden als een vertegenwoordiger van een groep in plaats van als individu en dat ze allemaal 'over één kam geschoren worden' (Ter Berg & Schothorst, 2016).

Met polarisatie bedoelen wij het verscherpen van tegenstellingen tussen burgers. Het gaat om het groter worden van het wij-zij-gevoel, waarbij er steeds minder ruimte is voor genuanceerde meningen en er steeds extremere standpunten worden ingenomen.

ACHTERLIGGENDE FACTOREN

Wij maken een onderscheid in de factoren die ten grondslag kunnen liggen aan de boosheid onder burgers: een voedingsbodem, bevorderende factoren en triggerfactoren.

De voedingsbodem is samengesteld uit een algemeen gevoel van onbehagen en 'verliesgevoelens'. Bij het gevoel van verlies kan het gaan om het verlies van een ideologie (onder andere door de ontzuiling en secularisering), verlies van gezamenlijkheid, verlies van politieke invloed en verlies van sociaaleconomische zekerheid (Steenvoorden, 2016). Daarnaast kan een gevoel van verlies van groepsidentiteit en cultuur een rol spelen. Een vermindering van zekerheden en stabiliteit van de samenleving door de invloed van migratie en de multiculturele samenleving (Smeeke & Verkuyten, 2015). Daarbij spelen ook vooroordelen tegenover nieuwkomers en angst voor het onbekende een rol (Smeeke & Mulder, 2016).

Bevorderende factoren kunnen de negatieve berichten zijn in de media over moslims, aanslagen, gewelddadigheden van IS en over overlast van vluchtelingen en migranten. Ook berichten over het gebrek aan integratie van migranten en vluchtelingen bieden brandstof (Den Ridder, Dekker, Van Houwelingen & Schrijver 2016). Daarbij komt nog de toenemende assertiviteit van tweede- en derdegeneratiemigranten die een plek claimen in de samenleving. Dit zien wij terug in de protesten tegen Zwarte Piet en in de politieke partij 'Denk'. Dit kan als negatief worden ervaren door burgers die het gevoel hebben dat er aan hun 'culturele waarden en normen' wordt getornd.

Triggerfactoren zijn aangrijpende gebeurtenissen die de hierboven genoemde gevoelens kunnen aanwakkeren, zoals terroristische aanslagen dichtbij, de komst van asielzoekers in de leefomgeving, of het voornemen om een moskee in de buurt te (laten) vestigen.

Bovenstaande factoren die ten grondslag kunnen liggen aan de boosheid over de multiculturele samenleving, zijn niet eenvoudig te beïnvloeden. Desalniettemin is het van belang om de achterliggende factoren te kennen om de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving te kunnen begrijpen en er adequaat op in te spelen. Bij het ontwikkelen van interventies kunnen erkenning van verliesgevoelens en het laten zien dat stereotype beelden niet altijd de werkelijkheid weergeven, een aanknopingspunt zijn. Nader onderzoek kan uitwijzen of de erkenning van de gevoelens aan beide zijden (discriminatie enerzijds en verlies van zekerheden anderzijds) een goed beginpunt is om gezamenlijk te zoeken naar oplossingen voor maatschappelijke problemen in plaats van de verschillen te benadrukken (zie ook Brandsma, 2016).

DE OMVANG VAN DE BOOSHEID

In een representatief onderzoek van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en de Universiteit van Utrecht (Smeeke & Mulder, 2016) is een enquête gehouden onder uitsluitend autochtone burgers. Hieruit blijkt dat ruim 60 procent van de autochtone bevolking verlies van zeggenschap ervaart ten opzichte van nieuwkomers. In de enquête zijn stellingen voorgelegd als: 'Soms lijkt het wel of autochtonen zich moeten aanpassen aan allochtonen in plaats van andersom'. Door de komst van migranten treden er veranderingen op in de leefomgeving, waardoor sommige autochtone Nederlanders het gevoel hebben de eigen cultuur en identiteit te verliezen. Het gaat om:

1. 68% van de lager- of middelbaar opgeleiden;
2. 43% van de hoger opgeleiden;
3. 90% van de PVV-stemmers;
4. 70% van de VVD-stemmers;
5. 60% van de SP-stemmers.

Verliesgevoelens komen dus vaker voor bij lager of middelbaar opgeleiden, maar spelen ook een rol bij bijna de helft van de hoger opgeleiden. En het betreft niet alleen stemmers van rechtse partijen, ook bij linkse partijen komen hoge percentages verliesgevoelens voor. Verliesgevoelens blijken niet afhankelijk te zijn van geslacht of leeftijd.

Uit het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) van het SCP (Den Ridder, Mensink, Dekker & Schrijver, 2016) blijkt dat immigratie en integratie voor het derde kwartaal op een rij het meest genoemde maatschappelijke probleem is. In vergelijking met cijfers uit 2015 blijkt een grotere groep van mening dat het de verkeerde kant op gaat met Nederland. Gevoelens van angst en onvrede voeren de boventoon (Den Ridder, Dekker, Van Houwelingen & Schrijver, 2016).

UITINGSVORMEN

De boosheid van de burgers kan zich uiten in negativiteit tegenover burgers met een migratieachtergrond en vluchtelingen, uitsluiting, negatieve uitingen in de media en op social media, woede op de overheid en in extreme gevallen in geweld tegenover personen of gebouwen (moskeeën, azc's, gemeentehuizen). Uitsluiting en discriminatie nemen toe, zo blijkt uit de monitor naar moslimdiscriminatie (Van der Valk, 2016). Hierin worden verschillende onderzoeken aangehaald waaruit blijkt dat bijna de helft van de Nederlandse samenleving negatief is over moslims. Er is tevens gekeken naar moslimdiscriminatie in het voortgezet onderwijs. Vooral Turkse en Marokkaanse jongeren voelen zich gediscrimineerd op basis van huidskleur, afkomst, culturele achtergrond en geloofsovertuiging. Meer dan 75 procent van de jongeren met een moslimachtergrond voelt zich niet geaccepteerd, zij ervaren minder kansen te krijgen dan anderen in de samenleving. Professionals en leerkrachten uit het voortgezet onderwijs onderkennen een toename van discriminatie. Professionals zien dit in openbare ruimte (bekladding moskee, discriminatie horeca) maar ook bij autochtone jongeren die discriminerende en racistische opmerkingen maken. Meer dan de helft van de leerkrachten in het voortgezet onderwijs constateert negatieve uitingen over de islam. Ook Butter (2016) stelt vast dat er een negatieve houding bestaat tegenover moslims. Op basis van recente onderzoeken naar beeldvorming over moslims, geweldsincidenten tegen moskeeën en meldingen van moslimdiscriminatie lijkt de laatste jaren de islamofobie toe te nemen.

VERHARDING VAN HET DEBAT

Wat hierin meespeelt is dat het maatschappelijk debat verhardt, vooral in kwesties die raken aan de normen, waarden en cultuur. Dit is onder andere zichtbaar op internet. De 'Zwarte Pietendiscussie' raakt bij velen een gevoelige snaar. Dit heeft tot op heden geleid tot felle discussies maar ook tot discriminerende uitspraken. Een voorbeeld hiervan is de facebookpagina 'Uitzwaaidag Sylvana Simons'. De presentatrice spreekt zich regelmatig uit over racisme, wat tot felle tegenreacties leidt op social media. Televisieprogramma 'EenVandaag' heeft een panelonderzoek uitgevoerd onder 25.000 personen. De meerderheid vindt het goed dat er een maatschappelijke discussie wordt gevoerd over racisme. Op welke manier dat debat gevoerd moet worden lijkt een lastige kwestie. Zo vindt 41 procent de toon van het debat te hard. Hetzelfde percentage is het hier niet mee eens en vindt de toon helemaal niet te hard, 18 procent heeft hier geen mening over. Een meerderheid (65%) is van mening dat mensen met een donkere of getinte huidskleur overgevoelig zijn wanneer het gaat over racisme of discriminatie (Klapwijk, 2016). Veel uitingen van discriminatie en racisme vinden plaats op internet. Het MDI (Meldpunt Discriminatie Internet, 2015)

registreert meldingen van discriminatie en brengt daar jaarlijks verslag over uit. In 2015 zijn de meeste meldingen binnengekomen over respectievelijk discriminatie van moslims, anti-zwart racisme, overige afkomst of nationaliteit, antisemitisme en discriminatie van Marokkanen. Er wordt geconstateerd dat er online een verharding van het maatschappelijk debat zichtbaar is. In de Volkskrant van 16 september 2016 wordt beschreven dat de verharding online zich nu langzamerhand naar de straat verplaatst. Naar aanleiding van het treiterige gedrag van jongeren van Turkse afkomst tegenover winkeliers en politie in Zaanstad, werd op Facebook opgeroepen om in Zaandam 'ratten te gaan vangen'. Een citaat van de Facebookpagina die inmiddels is verwijderd: 'Dringende oproep voor een aantal vrijwilligers die zaterdag 17 september de wijk wil ontdoen van een aantal vieze smerige besmette stinkratten. Alle middelen zijn toegestaan om de wijk vrij te krijgen van deze smerige diersoort.' Meer dan negenhonderd mensen gaven aan naar dit 'evenement' te zullen gaan. In Oude Pekela bracht een oproep op het sociale netwerk honderd mensen op een parkeerterrein samen. Ze waren het 'zat' dat asielzoekers 'hun gang kunnen gaan' (Volkskrant, 16 september 2016).

Het debat verhardt en de bezorgdheid over de komst en opvang van vluchtelingen is met de stijging van het aantal vluchtelingen groter geworden. Burgers maken zich zorgen over de aantallen, de culturele verschillen en de druk op voorzieningen. Velen willen niet dat de komst van vluchtelingen ten koste gaat van Nederlanders. Ze vinden het onrechtvaardig als vluchtelingen geld en woningen krijgen terwijl andere kwetsbare groepen niet geholpen worden. Zij geven aan dat 'onze' publieke voorzieningen beschermd moeten worden. Deze komen onder druk te staan wanneer te veel mensen hier een beroep op doen. Sommigen zien dit al gebeuren bij het toekennen van woningen. Een andere angst is het opnemen van mensen met 'verkeerde bedoelingen', zoals terroristen. Bovendien heerst het beeld dat vluchtelingen niet bereid zouden zijn om zich aan te passen. Men uit zich vooral negatief over mannen die niet bereid zouden zijn te integreren, weinig respect hebben voor vrouwen en de Nederlandse normen en waarden ondermijnen (Den Ridder, Mensink, Dekker & Schrijver, 2016). Hoewel burgers in het onderzoek van De Gruijter, Rietveld en Razenberg (2016) zich positiever opstellen met betrekking tot het opnemen van 'echte' vluchtelingen (oorlogsvluchtelingen, geen economische), zijn er dezelfde zorgen over de aantallen en druk op publieke voorzieningen.

VERWIJTEN NAAR DE OVERHEID

Tijdens deze onderhuidse spanningen en negatieve gevoelens jegens andere groepen kijken burgers verwijtend naar de overheid. Zij zijn allerm minst tevreden over de manier waarop de

overheid omgaat met het vluchtelingenvraagstuk. Ze vinden dat het ontbreekt aan leiderschap en een duidelijke visie. Er wordt te weinig verantwoordelijkheid genomen terwijl die volgens burgers wel bij de overheid ligt. (Gruijter, Rietveld & Razenberg, 2016). Ook op het terrein van integratie zou de overheid te weinig ondernemen. Dit blijkt volgens burgers uit onwil of onvermogen om daadkrachtig op te treden bij het niet naleven van wet- en regelgeving en toezicht te houden, en uit een inadequaat rechtssysteem. Men heeft het idee dat mensen met een migratieachtergrond of vluchtelingen worden bevoordeeld en hier is men niet van gediend (De Gruijter, Smits van Waesberghe & Boutellier, 2010). In verschillende onderzoeken is een veelgehoord argument dat de overheid niet naar haar burgers luistert (Den Ridder, Dekker, Van Houwelingen & Schrijver, 2016).

GEBREK AAN INTEGRATIE EN BINDING

De aanname dat vluchtelingen niet willen integreren en onze waarden en normen niet respecteren, raakt aan een breder gevoel van onbehagen over de multiculturele samenleving. In het onderzoek van Ter Berg & Schothorst (2016) komen de ervaren problemen met de multiculturele samenleving aan het licht. In focusgroepen en interviews zijn autochtone Nederlanders en Nederlanders met een niet-westerse achtergrond bevraagd over hun visie op de diverse samenleving. De eerste constatering luidt dat een diverse samenleving veel problemen met zich meebrengt. Een belangrijke oorzaak volgens de deelnemers is het gebrek aan kennis over gewoonten en gebruiken in verschillende culturen. Ook de gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal wordt genoemd. Autochtone Nederlanders zien met argusogen aan hoe Nederlandse normen en waarden ondergeschikt raken of niet gerespecteerd worden. Sommigen verwijzen naar de Zwarte Pietendiscussie. Deze boze burgers verwijten bepaalde bevolkingsgroepen, zoals Turkse-Nederlanders dat zij zich uitsluitend richten op mensen van hun eigen bevolkingsgroep en anderen uitsluiten. Sommigen menen dat er in het verleden niet genoeg eisen gesteld aan nieuwkomers, waardoor zij niet goed geïntegreerd zijn. Een ander probleem is het gebrek aan respect en tolerantie in de samenleving. Men staat niet open voor andere culturen. Beide groepen geven aan dat ze respect willen voor 'eigen normen en waarden'. Hier lijkt de schoen te wringen, want begrip en respect voor normen en waarden van een ander lijken af te nemen.

Het negatieve beeld van de onwelwillende houding van burgers met een migratieachtergrond zien we ook in eerder onderzoek van De Gruijter, Smits van Waesberghe & Boutellier (2010). Hierin zijn boze burgers bevraagd over de multi-etnische samenleving. In dit onderzoek komt naar voren dat het probleem van de boze burger is dat migranten zich niet als goede gasten gedragen. Ze willen, kunnen en hoeven zich niet aan te passen. Dit blijkt

uit beperkte beheersing van de Nederlandse taal, afwijkende opvoeding van kinderen, het arbeidsethos en het uitdragen van een ander geloof. De heersende opinie is dat migranten maar weinig moeite doen om zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur terwijl van autochtone Nederlanders verwacht wordt dat ze respect voor hen tonen.

Ter Berg & Schothorst (2016) concluderen dat groepen mensen in de samenleving niet zozeer tegenover elkaar staan maar eerder langs elkaar heen leven. Er is weinig contact tussen verschillende groepen en het merendeel vindt dat geen probleem (Ter Berg & Schothorst, 2016). Er is ook een groep burgers die het contact actief probeert te vermijden (De Gruijter, Smits van Waesberghe & Boutellier, 2010).

Al met al kunnen we stellen dat er gevoelens heersen van bezorgdheid, boosheid en wantrouwen. Jegens moslims, migranten of vluchtelingen. Soms jegens de multiculturele samenleving in zijn geheel. Mensen hebben negatieve ervaringen met bepaalde groepen en zo niet, dan zijn ze daar bang voor. De boze burger is vooral gepikeerd over de onwil van anderen om zich te schikken naar 'onze' Nederlandse normen en waarden. Dit blijkt immers uit de slechte integratie van groepen die in het verleden naar Nederland zijn gekomen. Wat nieuwkomers betreft bestaat er vrees voor de druk die dit zal uitoefenen op sociale voorzieningen. De ontevredenheid richt zich ook tegen de overheid die te weinig doet voor de autochtone burger en andere groepen zelfs voortrekt. Dit bevestigt de aanname dat er toch niet naar de burger wordt geluisterd.

3.2 Polarisation als proces

Voor we ingaan op interventies om boosheid van burgers over de multiculturele samenleving te verminderen, schetsen we een denkkader van waaruit polarisation als proces beschreven wordt. Polarisation is in dit verband het proces van het verscherpen van tegenstellingen tussen burgers. Bijvoorbeeld tussen moslims en niet-moslims of tussen autochtone burgers enerzijds en burgers met een migratieachtergrond anderzijds. Het gaat om het groter worden van het wij-zij-gevoel, waarbij er steeds minder ruimte is voor genuanceerde meningen en de standpunten steeds extremer worden. Boosheid van burgers over de multiculturele samenleving is één kant van dat spectrum.

In de vorige paragraaf hebben wij beschreven dat de verliesgevoelens aanzienlijk zijn en er aanwijzingen zijn voor een toename van boosheid over de multiculturele samenleving. Volgens het SCP wil dit nog niet zeggen dat er alleen een toenemende polarisation is tussen de uitersten. Er is ook nog een grote middengroep (Dekker & Den Ridder, 2014, p. 102).

Brandsma (2016) beschrijft dat polarisation een dynamiek is die bepaalde wetmatigheden kent; dat geeft mogelijk aanknopingspunten voor de manier van interveniëren. Hij veronderstelt dat polarisation een gedachteconstructie is die ontstaat wanneer mensen een indeling maken waarbij twee identiteiten (tegenpolen) tegenover elkaar staan. Ten tweede neemt hij aan dat er altijd brandstof nodig is om polarisation in stand te houden. Hierbij worden beoordelingen aan de identiteiten gekoppeld (stereotype beelden als: 'moslims weigeren zich aan te passen', of 'PVV-stemmers zijn kortzichtig'). Positieve én negatieve beoordelingen zijn beide brandstof voor polarisation omdat ze het gesprek over de identiteit van de tegenpolen in stand houden. Ten slotte gaat het om vijf rollen die personen kunnen innemen:

Pushers zijn de tegenpolen. Zij staan tegenover elkaar en zijn niet bereid concessies te doen. Bovendien zijn zij de aanjagers. Pushers gaan voortdurend de confrontatie aan en proberen daarbij de tegenpool verdacht te maken. Hiermee proberen zij zoveel mogelijk mensen, vooral de silents, te overtuigen om zich aan te sluiten.

Joiners scharen zich achter de pusher. Zij zijn ervan overtuigd dat het eigen belang op het spel staat. Het risico is dat de pusher bereid is verder te gaan dan wat de joiner wenselijk acht. Er bestaat gevaar van controleverlies.

Silents zijn doorgaans de grootste groep. Zij worden continu onder druk gezet om een kant te kiezen. Er zijn verschillende redenen waarom mensen zich in het midden positioneren. Dit kan zijn doordat ze neutraal zijn, genuanceerd of onverschillig. Deze groep wordt cruciaal bevonden omdat zij weerstand biedt aan polarisation.

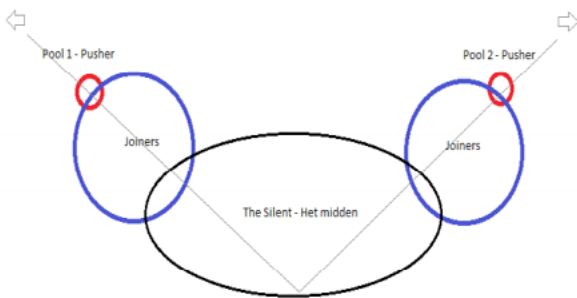
De bruggenbouwer probeert de grote kloof tussen de tegenpolen te dichten. De aanname is dat de tegenpolen niet beschikken over de juiste informatie over elkaar. De bruggenbouwer versterkt ongewild juist het proces van polarisation door te praten over de identiteit van de tegenpolen. Er wordt een podium gecreëerd voor de tegenpolen waardoor het geluid van het midden terrein verliest.

Ten slotte is er de rol van de zondebok. Bij een sterke toename van spanningen wordt er een zondebok aangewezen. Deze rol kan worden toegekend aan het midden of aan de bruggebouwer. Bij voldoende druk wordt het midden gedwongen om een kant te kiezen.

In een interview met Rob Witte van EMMA (Experts in Media en Maatschappij) hebben we gevraagd naar een reactie op dit model. In zijn optiek is polarisatie eerder een politiek-maatschappelijk construct dan een 'gedachteconstruct'. De rollen van instituten en gebeurtenissen (op micro-, meso- en macro-niveau) zijn hierbij van grote invloed. Witte betwijfelt of de rollen van joiner, pusher et cetera bewust gekozen worden. Het kan namelijk ook afgedwongen worden.

Figuur 1 Polarisation. Brandsma, 2016

3.3 Boosheid van burgers over de multiculturele samenleving in beeld krijgen

Het lijkt raadzaam om als gemeente voelsprietten te hebben om toenemende spanningen vroegtijdig te kunnen signaleren. Onrust en spanningen sluimeren vaak al enige tijd voordat het tot een uitbarsting komt (Van Wonderen & Witte, 2016).

Er zijn verschillende mogelijkheden voor gemeenten om boosheid van burgers over de multiculturele samenleving in beeld te krijgen, zoals:

1. Gericht inventariseren in wijken en buurten. Bijvoorbeeld door eens per kwartaal aan sleutelpersonen van wijkoverlegorganen (met politie, welzijnswerk, woningbouw, opbouwwerk, wijkbureau, burgerinitiatieven) expliciet de vraag voor te leggen wat er speelt in de wijk, of er onrust is en of er spanningen zijn tussen groepen. Dit kan centraal verzameld worden.
2. Nader onderzoek doen door een buurtenquête.
3. In beeld brengen wie de voortrekkers zijn die zich uiteten door discriminerende of racistische opmerkingen, anderen stimuleren tot protest, dreigen met geweld en activiteiten organiseren op dit gebied.

ORDENEN VAN SIGNALLEN

Een zinvol hulpmiddel is de BOB-procedure. BOB staat voor beeldvorming, oordeelsvorming en besluitvorming. Bij beeldvorming gaat het erom zo feitelijk mogelijk in kaart te brengen wat er precies gebeurt. Het gaat om het observeren van de situatie, wat zien we? Vervolgens is het belangrijk deze observaties te toetsen, door bijvoorbeeld na te gaan of anderen (collega's) hetzelfde waarnemen. Pas daarna zijn een afgewogen oordeel en gedegen besluitvorming mogelijk (Van Wonderen & Witte, 2016).

De Gemeente Amsterdam maakt gebruik van een spanningenindex. Dit signaleringsinstrument bestaat uit acht stellingen en brengt spanningen tussen bevolkingsgroepen in kaart. Het instrument bestaat uit acht stellingen die informatie opleveren over de gradaties van 'spanningen' en potentiële oorzaken. Deze vragen zijn opgenomen in de Amsterdamse Veiligheidsmonitor die jaarlijks wordt afgenomen onder een groot deel van de inwoners (zie bijlage 2; Broekhuizen & Boers, 2014).

3.4 Handelingsperspectieven

Uit een verkenning van de literatuur bleek dat er geen interventies zijn die zich specifiek richten op het verminderen van boosheid van burgers over de multiculturele samenleving en het tegengaan van brede polarisatie. Wel zijn er vergelijkbare activiteiten of activiteiten waarvan dit thema een onderdeel is. Hieruit kunnen mogelijk een aantal inzichten en aanknopingspunten meegenomen worden. Hieronder gaan we daar nader op in.

ACTIES PER FASE VERSCHILLEND

Er zijn verschillende fasen van maatschappelijke onrust en spanningen te onderscheiden. Voor iedere fase zijn er handelingsalternatieven. In onderstaand schema geven wij samengevat belangrijke elementen weer uit de publicatie van Van Wonderen & Witte (2016).

Fase	Handeling	Actie
1. Relatieve rust	Proactieve houding	Dialogoog
2. Eerste uitingen van onrust	Signalering	Vroegsignalering
3. Opbouw onrust	Preventie van escalatie	Bemiddeling en aanpak (groeierende) polarisatie
4. Spanningen	Interventie	Persoonsgerichte en groepsaanpak
5. Escalatie	Repressie	Crisismanagement
6. Terugkeer naar rust	Nazorg	Signalering, volgen

Het meest voor de hand liggend lijkt het om de groeiende polarisatie, het wij-zij-denken vanuit de burgers aan te pakken door bemiddeling en dialoog in fase 2-3, na de eerste uitingen en als de onrust aan het opbouwen is.

DIFFERENTIEER DE 'BOZE BURGERS' EN PAS AANPAK DAAROP AAN

Burgers kunnen uiteenlopende redenen hebben om boos of ontevreden te zijn. Er is niet één type 'boze burger'. In deze publicatie richten wij ons op burgers die boos zijn over de multiculturele samenleving.

Rob Witte van EMMA heeft een literatuurstudie uitgevoerd voor de Expertise-unit Sociale Stabiliteit om een differentiatie aan te brengen in het containerbegrip 'boze burgers' (Witte, 2016). Deze publicatie biedt handvatten voor een gedifferentieerde

benaderings- en communicatiewijze (en -strategie) in relatie tot de onderscheiden groepen 'boze burgers'.

Witte onderscheidt zes typen 'boze burgers':

1. 'Bedroefde burgers' zijn burgers waarbij die bezorgdheid en ongenoegen lijken te leiden tot berusting en zo mogelijk terugtrekking uit of zelfs isolatie van de mainstream samenleving en het publieke domein. Luisterend oor bieden, sociale netwerkvorming bevorderen, individuele gesprekken, voortdurend proces.
2. 'Incidenteel bezorgde burgers' zijn burgers waarbij de bezorgdheid en emoties spelen rond een specifiek onderwerp en (voorgenomen) besluiten en besluitvorming op dit concrete onderwerp. Persoonsgericht informeren en voorlichten, betrekken bij het maken van afspraken in relatie tot uitvoering van en vervolg op (voorgenomen) besluit.
3. 'Structureel bezorgde burgers' zijn burgers waarbij de bezorgdheid en emoties spelen rond een breder maatschappelijk onderwerp of maatschappelijke ontwikkeling, waarbinnen eventueel het specifieke onderwerp of besluit(vorming) wordt gepercipieerd en geframed. Binnen deze groep is duidelijk sprake van 'sociaal wantrouwen' en dit kan leiden tot vervreemding of verweesdheid, die op hun beurt kunnen leiden tot maatschappelijke onrust en spanningen. Activiteiten ter bevordering van sociaal vertrouwen, preventie vervreemding, verbinding en dialoog.
4. 'Structureel maatschappelijk boze burgers' zijn burgers waarbij deze structurele boosheid (en uitingen daarvan) zich richt op de aanwezigheid (en/of komst) van bepaalde bevolkingsgroepen, die als 'zondebokken' fungeren voor het sociaal wantrouwen. Activiteiten voor herstel sociaal vertrouwen en wegnemen van het 'zondebokkenperspectief', dialoog, anti-discriminatieaanpak, grenzen stellen.
5. 'Politiek boze burgers' richten hun boosheid meer op de besluitvorming (persoonlijk of op bijvoorbeeld 'de politieke kaste'). Boosheid over een bepaald besluit(vormingsproces) is voor hen slechts een voorbeeld van (de bron voor) hun aversie. Hierbij is nadrukkelijk sprake van 'institutioneel wantrouwen'. Voorlichting en eventueel scholing over democratische processen t/m uitleg staand beleid (denk aan woningruimteverdeling), wegnemen institutioneel wantrouwen, dialoog en inspraak.
6. 'Politiek-radicalen burgers' zijn burgers die hun boosheid, aversie of woede vooral richten op het systeem van politieke besluitvorming, of zelfs het staats- en democratisch

systeem inclusief (delen van) de grondwet, vroegsignalering en aanpak radicalisering, interventies, de-radicalisering, grenzen en normen stellen.

Witte geeft aan dat deze categorieën geen homogene groepen zijn en er is in de realiteit zeker sprake van overlap en nuance. In iedere categorie kunnen volgers en voortrekkers zitten. In de categorieën 4, 5 en 6 kunnen wij georganiseerde verbanden aantreffen.

Als wij specifiek kijken naar de boosheid van burgers die weerstand ervaren tegen de multiculturele samenleving lijken die vooral te passen in categorie 4. In milde vorm natuurlijk ook in categorie 1 – 3 en in radicale vorm ook in categorie 6. Volgens Witte is het van belang om bij het contact leggen en communiceren met 'de boze burgers' te weten met wie we te maken hebben in specifieke situaties. Op de betreffende categorieën kunnen vervolgens verschillende communicatiestrategieën toegepast worden.

Als het gaat om maatregelen om de boosheid tegen de multiculturele samenleving tegen te gaan voor burgers uit categorie 4, lijken voorlichtingsbijeenkomsten en dialoog niet meer te volstaan. Volgens Witte vergt het intensievere activiteiten om het 'zondebokkenperspectief' enigszins weg te nemen. Ook is het bij deze categorie nodig om grenzen te stellen, bijvoorbeeld door aan te geven waar de grens van discriminatie wordt overgegaan. Voor preventieve activiteiten kan men zich beter richten op categorie 1 tot en 3.

ZOEKEN NAAR GEMEENSCHAPPELIJKE PROBLEMEN

In de handreiking 'Omgaan met maatschappelijke onrust' (Van Wonderen & Witte, 2016) wordt het belang van een gestructureerde aanpak onderstreept. De wijze waarop in Nederland gemeenten en maatschappelijke partners op sociale cohesie gericht beleid voeren en achterstanden proberen weg te werken, draagt bij tot vermindering van spanningen. De problemen in Nederlandse achterstandswijken zijn niet specifiek gerelateerd aan een bevolkingsgroep. Zo worden alle burgers, ongeacht hun afkomst, in probleemwijken vaak met dezelfde problemen geconfronteerd. In achterstandswijken zijn er voldoende zorgen die breed gedeeld worden. Mogelijk bieden juist deze gedeelde problemen aanknopingspunten om het wij-zij-denken te doorbreken.

INVESTEREN IN SOCIALE SAMENHANG

Sociale samenhang heeft positieve effecten op de leefbaarheid en veiligheid op lokaal niveau (Huygen & De Meere, 2008). Er zijn veel projecten, interventies en aanpakken die zich richten op sociale samenhang. Er zijn er echter maar weinig bekend

die bewezen effectief zijn. Hieronder lichten wij een selectie van veelgebruikte en veelbelovende methoden nader toe.

DE ABCD-METHODE

De Asset-Based Community Development-benadering hanteert een positieve benadering die uitgaat van de kracht van wijkbewoners. Er wordt in kaart gebracht welke krachten, capaciteiten en belangen er in een wijk zijn. Bestaande verbanden en informele netwerken van bewoners worden gemobiliseerd. Bewoners worden aangesproken op hun belang, waarbij de lasten moeten opwegen tegen de lusten. Vervolgens wordt er een wijkplan gemaakt met een visie. De betreffende wijk hoort eigenaar te zijn van dat plan. Nadat concrete problemen en aandachtspunten zijn vastgelegd in het plan wordt er gezocht naar externe middelen. De methode stimuleert wijkontwikkeling en vernieuwing van binnenuit. De methode richt zich expliciet op het betrekken van groepen buurtbewoners die weinig contact hebben. Movisie heeft de methodiek beschreven (Brörmann, 2010).

DIALOGMETHODE

Deze methode wordt gebruikt voor verschillende doeleinden, namelijk aanpak van problemen in de wijk, bevorderen van participatie, stimuleren van ontmoeting en overbruggen van grote afstanden tussen groepen. Om een dialooggesprek te doen slagen is het noodzakelijk dat deelnemers openstaan voor ervaringen, gedachten en gevoelens voor anderen.

NARRatieve METHODE

In deze methode staat het verhaal centraal. Verhalen en anekdotes zijn levendig en diepgaander dan een opzet van vraag en antwoord. Deze aanpak biedt mogelijk inzicht in patronen en gewoontes die meer onbewust zijn en is te gebruiken voor het vergelijken van beeldvorming over een bepaald onderwerp. De methode kan worden ingezet om bruggen te slaan tussen groepen (culturen of generaties), de kwaliteit van sociale relaties van burgers te bevorderen en de sociale cohesie te versterken (Van Arum, Uytendil, & Sprinkhuizen, 2009).

INVESTEER IN HET MIDDEN

Volgens Brandsma (2016) is het belangrijk om te investeren in het middenveld. Een goed praktijkvoorbeeld hiervan is de campagne 'Dare to be Grey' in Utrecht. In deze campagne wordt er een podium gecreëerd waar verhalen van het 'grijze midden' worden gedeeld. Daarnaast zijn er activiteiten zoals lezingen en festivals.

Aandachtspunt daarbij is dat het niet altijd mogelijk is om je alleen maar op het middenveld te richten, zeker niet als die groep zeer klein is geworden. In dat geval zul je je ook moeten richten op de *joiners*. Bij extreme uitingen moeten duidelijke

grenzen worden aangegeven op grond van de wet- en regelgeving. Bijvoorbeeld wanneer er sprake is van discriminatie of haat zaaien.

BURGERPARTICIPATIE

Deze aanpak kan worden toegepast om burgers te betrekken bij en te laten meebepalen over gemeentelijk beleid. Het uitgangspunt is het zoeken naar gemeenschappelijke belangen en oplossingen. Hieronder geven wij een samenvatting van de zes stappen die Elferink (2016) beschrijft om spanning in de gemeente te voorkomen bij de opvang van vluchtelingen. Mogelijk is deze aanpak ook bruikbaar om polarisatie en boosheid van burgers over de multiculturele samenleving tegen te gaan:

1. Maak verbinding intern
Creëer draagvlak binnen de gemeente en betrek verschillende beleidsmedewerkers erbij die zich bijvoorbeeld bezighouden met leefbaarheid, de wijken, sport, veiligheid, integratie, participatie en werk om tot een integrale aanpak te komen.
2. Organiseer een bijeenkomst met partners om een gezamenlijk toekomstbeeld te creëren
Met de lokale partners, een aantal bewoners, migrantenorganisaties, vluchtelingen en asielzoekers, beleidsmedewerkers, bestuurders en raadsleden kunt u peilen wat er leeft en tot keuzes komen voor de toekomst.
3. Vraag naar de verhalen van burgers
Laat elke partner een burger uit zijn netwerk interviewen en het belangrijkste ervan vastleggen met een filmpje, een verslag of een collage. Vragen zijn bijvoorbeeld: 'Wat betekent de komst van asielzoekers voor u?' en: 'Wat is nodig om het wél te laten lukken?'
4. Analyseer de uitkomsten
Een kleine groep van beleidsmedewerkers en een aantal partners analyseren de uitkomsten van de bijeenkomst en de verhalen van stap 3. Wat wél werkt kan meegenomen in beleid.
5. Deel wat werkt
Deel de succesverhalen die naar voren zijn gekomen tijdens de interviews met inwoners en achterban. Bijvoorbeeld via lokale media en social media.
6. Organiseer een bijeenkomst gericht op duurzame verbinding en coördinatie
De analyse wordt hier gepresenteerd en met partners worden afspraken gemaakt over wat ieder bij kan dragen (Elferink, 2016).

VERBINDING

Uit het onderzoek van Bureau Veldkamp (Ter Berg & Schothorst, 2016) blijkt dat alle partijen het als een uitdaging zien om de diverse samenleving voor alle inwoners toekomstbestendig te krijgen. Dat is nog een hele zoektocht. Bij Nederlanders van niet-westerse herkomst is er zeker draagvlak voor een maatschappelijke dialoog over uitsluiting en verbinding, al was het maar vanwege de erkenning die eruit spreekt. Autochtone Nederlanders staan er sceptischer tegenover. Sturing van bovenaf wordt als top-down gezien en als onvrijwillig ervaren. Er is meer draagvlak voor vrijwillige, kleinschalige initiatieven.

4

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Een aantal gemeenten signaleert dat er sprake is van toenemende verharding en polarisatie in de samenleving. Gemeenten en professionals weten niet goed wat te doen met deze sterker wordende wij-zij-gevoelens. Veel gemeenten geven aan behoefte te hebben aan meer inzicht in de 'boosheid van burgers over de multiculturele samenleving'. De gemeente Utrecht heeft de volgende vragen bij de portaalfunctie van Kennisplatform Integratie & Samenleving neergelegd:

1. Wat speelt er in de samenleving met betrekking tot negatieve gevoelens en boosheid over migratie, vluchtelingen en moslims?
2. Wat is er bekend over interventies om deze negativiteit te verminderen? Om vroegtijdig te kunnen ingrijpen?
3. Wat doen grote gemeenten al met de negatieve gevoelens in hun gemeente? Worden er al interventies ingezet of uitgetoet? Wat zijn de ervaringen hiermee?
4. Waaraan hebben grote gemeenten behoefte de komende tijd?

Om deze vragen te beantwoorden hebben wij een korte literatuurstudie uitgevoerd, enkele experts bevroegd en interviews gehouden met direct betrokken ambtenaren in tien gemeenten. Hieronder een samenvattend antwoord op de vragen, waarna wij een algemene conclusie trekken en aanbevelingen formuleren.

4.1 Achtergronden

Het gaat om de boosheid van burgers over de toenemende etnisch-culturele diversiteit in de samenleving. Het betreft voor een groot deel de autochtone burgers, maar zeker niet uitsluitend. Deze burgers hebben het gevoel dat er steeds minder plaats zal zijn voor hun culturele verworvenheden, waarden, normen en tradities en dat de overheid onvoldoende doet om dit tegen te gaan. Een mildere vorm is de bezorgdheid over de veranderingen in de samenleving, de aanslagen, de vluchtelin-

genstroom en bijvoorbeeld de komst van een azc of moskee in de buurt.

VERHARDING IN HET DEBAT

Er zijn diverse aanwijzingen dat het maatschappelijk debat verhardt, vooral in kwesties die raken aan de normen, waarden en cultuur. Dit is onder andere zichtbaar op internet en social media. Bijvoorbeeld rond de 'Zwarte Pietendiscussie'. Er is steeds minder ruimte voor nuance. Heel actueel is dat rechts-nationalisten via social media vrijwilligers oproepen om op straat in actie te komen tegen asielzoekers of jongeren met een migratieachtergrond (i.c. de treiterjongeren in Zaandam). Het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) registreert een toename van meldingen van discriminatie. Uit cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit 2016 blijkt dat een grotere groep dan in 2015 van mening is dat 'het de verkeerde kant op gaat met Nederland'. Gevoelens van angst en onvrede voeren de boventoon. Het gaat vooral over de komst van grote groepen vluchtelingen en het gebrek aan integratie, ook van migranten die hier al langer zijn (Den Ridder, Dekker & Van Houwelingen, 2016). Dit wijst op een proces van polarisatie, een steeds sterker wordende tegenstelling tussen groepen. Er ontstaat een dynamiek van 'wij' versus 'zij', waarbij stereotype beelden en negatieve vooroordelen over en weer versterkt worden. De zwijgende meerderheid wordt continu onder druk gezet om een kant te kiezen. Deze groep wordt cruciaal bevonden omdat zij weerstand kan bieden aan polarisatie (Brandsma, 2016).

KRITIEK OP DE OVERHEID

Uit divers onderzoek blijkt dat burgers vinden dat de overheid te weinig verantwoordelijkheid neemt als het gaat om vluchtelingeninstroom en integratie van migranten (De Gruijter, Rietveld & Razenberg, 2016; De Gruijter, Smits van Waesberghe & Boutellier, 2010). In verschillende onderzoeken is een veelgehoord argument dat de overheid niet naar haar burgers luistert (Den Ridder, Dekker & Van Houwelingen, 2016).

4.2 Mogelijke interventies

Allereerst lijkt het van belang om 'boosheid van burgers over de multiculturele samenleving' in beeld te krijgen. Om als gemeente voelsprietten uit te hebben staan om toenemende spanningen te kunnen signaleren. Onrust en spanningen sluimeren vaak al enige tijd voordat het tot een uitbarsting komt. Om polarisatie in beeld te krijgen kunnen gemeenten:

- gericht inventariseren van spanningen in wijken en buurten via lokale partners;
- nader onderzoek doen door een buurtenquête;
- in beeld brengen wie de voortrekkers zijn.

INTERVENTIE MOET PASSEN BIJ DOELGROEP

Er zijn nog weinig interventies bekend die expliciet boosheid van burgers over de multiculturele samenleving tegengaan. Uit de literatuur komt naar voren dat het van belang is om interventies te differentiëren naar de fase van maatschappelijke onrust en spanningen. In hoofdstuk 2 hebben wij voor iedere fase handelingsalternatieven beschreven. Het meest voor de hand liggend lijkt het om de groeiende polarisatie, het wij-zij-denken van burgers, aan te pakken door bemiddeling en dialoog in de fase van de eerste uitingen en de fase waarin de onrust aan het opbouwen is. Daarnaast lijkt het raadzaam om goed onderscheid te maken naar typen 'boze burgers' en daar een passende aanpak op te richten. Witte (2016) heeft in het eerdergenoemde onderzoek zes typen beschreven. Dit biedt een kapstok om verschillende vormen van boosheid van burgers over de multiculturele samenleving te onderscheiden.

Om te bepalen welke maatregelen passen bij welke groep, zijn de categorieën van Witte behulpzaam. Specifiek met betrekking tot de boosheid tegen de multiculturele samenleving kunnen preventieve maatregelen, zoals dialoogbijeenkomsten, nog nuttig zijn op bezorgde of verontruste burgers. Als het gaat om burgers uit categorie 4, de 'structureel maatschappelijk boze burger', is een intensievere aanpak nodig om het 'zondebokken-perspectief' enigszins weg te nemen. Ook is het bij deze categorie nodig om grenzen te stellen, bijvoorbeeld door aan te geven waar de grens van discriminatie wordt overgegaan.

INVESTEREN IN SOCIALE SAMENHANG

De handreiking 'Omgaan met maatschappelijke onrust' (Van Wonderen & Witte, 2016) onderstreept het belang van een gestructureerde aanpak. De wijze waarop in Nederland gemeenten en maatschappelijke partners op sociale cohesie gericht beleid voeren en achterstanden proberen weg te werken draagt bij aan vermindering van spanningen. In achterstandswijken zijn er voldoende zorgen die breed gedeeld worden. Mogelijk

bieden juist deze gedeelde problemen aangrijpingspunten om het wij-zij-denken te doorbreken.

Sociale samenhang heeft positieve effecten op de leefbaarheid en veiligheid op lokaal niveau (Huygen & De Meere, 2008). Er zijn veel projecten, interventies en aanpakken die zich richten op sociale samenhang. Er zijn er echter maar weinig bekend die bewezen effectief zijn. In hoofdstuk 2 hebben wij een selectie van veelgebruikte en veelbelovende methoden nader toegelicht, zoals de dialoogmethode. Ook het bevorderen van burgerparticipatie kan mogelijk de weerstanden tegen de multiculturele samenleving verminderen. Er is al ervaring opgedaan bij de komst van nieuwe azc's. Elferink (2016) beschrijft zes stappen om spanning in de gemeente te voorkomen. Door burgers te betrekken en gemeentelijk beleid te laten meebepalen, is polarisatie mogelijk te verminderen, met name bij de burgers die nog geen extreme standpunten hebben ingenomen.

Bij Nederlanders van niet-westerse herkomst is zeker draagvlak voor een maatschappelijke dialoog over uitsluiting en verbinding, al was het maar vanwege de erkenning die eruit spreekt. Autochtone Nederlanders staan er sceptischer tegenover. Sturing van bovenaf wordt als top-down gezien en als onvrijwillig ervaren. Er is meer draagvlak voor vrijwillige, kleinschalige initiatieven.

4.3 Ervaringen in grote gemeenten

Bij sommige gemeenten hebben er recent enkele incidenten plaatsgevonden, rond een moskee of een azc. Tevens zijn er signalen van discriminatie, of spanningen rond de 'Zwarte Pietendiscussie' waaruit de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving is gebleken. Er is een vermoeden van toename van de weerstand tegen asielzoekers en migranten.

INTERVENTIES

Er is vrijwel geen gemeente met specifieke projecten gericht op dit thema. Enkele gemeenten vragen zich af in hoeverre de overheid zich kan of moet bemoeien met dit soort denkbeelden van boze burgers. Om in te grijpen heb je een straf- of bestuursrechtelijk kader nodig. Wel zijn er binnen gemeenten projecten die daar indirect of zijdelings mee te maken hebben. Dit kunnen projecten zijn gericht op het vergroten van tolerantie, het verbinden van bevolkingsgroepen, interculturele/interreligieuze dialoog, culturele festivals. Maar het kan ook gaan om kleine(re) initiatieven vanuit welzijn, de inzet van voelsprietten in de wijk en het stimuleren van het zogenoemde 'grijze midden' (project 'Dare to be Grey'). Deze projecten kunnen bijdragen

aan het tegengaan van ontevredenheid, boosheid en angst bij Nederlanders, al hebben ze een bredere insteek.

De meeste gemeenten zetten alleen interventies in naar aanleiding van concrete gebeurtenissen, zoals de komst van een asielzoekerscentrum of een nieuwe moskee. Het gaat dan om inspraakavonden en het betrekken van bewoners. Eén gemeente bereidt vijf pilots voor die zich wel specifiek richten op het tegengaan van de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving. De pilots moeten nog concreet worden uitgewerkt.

4.4 Behoeften van gemeenten

Het merendeel van de gemeenten geeft aan behoefte te hebben aan:

- mogelijkheden om te interveniëren voordat spanningen ontstaan
- beter in beeld krijgen van spanningen en weerstand tegen de multiculturele samenleving
- kennis over het bereiken van de boze burger
- mogelijkheden om de kans op escalatie te kunnen inschatten
- inzicht in de oorzaken van de spanningen
- kennis over effectieve interventies bij verschillende situaties
- kennis over wanneer ingrijpen noodzakelijk is, wanneer grenzen moeten worden gesteld
- uitwisseling met andere gemeenten over dit thema.

4.5 Conclusie

Er is in de literatuur wel enig inzicht in de achtergronden van de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving, maar het ontbreekt aan verdieping. Er zijn aanwijzingen dat de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving toeneemt. Het debat verhardt. Dat wijst op een risico voor polarisatie: steeds sterker wordende tegenstellingen tussen 'wij' en 'zij', waarbij stereotype beelden en vooroordelen over en weer versterkt worden. Er is woede over de toename van het aantal migranten en asielzoekers, over het gebrek aan integratie, over de aantasting van de 'Nederlandse cultuur' en over het gebrek aan sturing op dit thema door de overheid.

Over de omvang van de verschillende vormen van boosheid van burgers over de multiculturele samenleving is nog weinig bekend. Er is weliswaar enige kennis over verschillende fasen van maatschappelijke spanningen en over verschillende typen boze burgers. Specifiek ten aanzien van de boosheid over de multiculturele samenleving is deze kennis echter nog niet.

Dit geldt ook voor de mogelijke interventies om boosheid van burgers over de multiculturele samenleving te voorkomen of te verminderen. Specifieke interventies zijn er nog nauwelijks of ze zijn nog in ontwikkeling. Mogelijk zijn interventies die zijn gericht op het verminderen van spanningen tussen groepen, of het bevorderen van sociale cohesie, ook bruikbaar voor deze groep, maar hoe dat precies zal uitwerken bij deze dynamiek is nog niet bekend. Het is wenselijk om deze interventies door te ontwikkelen en te evalueren.

Gemeenten richten zich tot nu toe vooral op interveniëren naar aanleiding van concrete gebeurtenissen, zoals de komst van een asielzoekerscentrum of een nieuwe moskee. Een aantal heeft projecten om de binding tussen bevolkingsgroepen te versterken, bijvoorbeeld door ontmoeting en interculturele dialoog.

Gemeenten geven aan nog onvoldoende handvatten te hebben om spanningen te voorkomen en te verminderen. Zij weten nog niet goed hoe zij de boosheid van burgers over de multiculturele samenleving in beeld kunnen krijgen en hoe zij de kans op escalatie kunnen inschatten. Er is behoefte om de ernst in te schatten en vooral om bij opkomende onrust onder boze burgers adequaat te kunnen ingrijpen.

Uit deze verkenning komt naar voren dat het van belang is om de weerstanden bij burgers in de gemeente zo goed mogelijk in beeld te brengen. Er worden suggesties gedaan om te differentiëren naar ernst en aard van de boosheid en om de interventie daarop aan te passen. Wij hebben een aantal typering en interventies genoemd die mogelijkheden lijken te bieden voor doorontwikkeling.

7. Start een overleggroep met deelnemers uit verschillende gemeenten om gezamenlijk interventies door te ontwikkelen, te evalueren en kennis uit te wisselen over dit thema.

4.6 Aanbevelingen

SIGNALERING EN PREVENTIE

1. Draag in de gemeente zorg voor een continue signalering van boosheid van burgers over de multiculturele samenleving via de lokale partners.
2. Analyseer uitingen van boosheid, schat de ernst ervan in en of het gaat om af- of toename. Zijn uitingen 'spontaan' of 'geregisseerd'? Zijn ze gericht op oplossing of op conflict? Is het een kleine groep of breed georganiseerd?
3. Ontwikkel een instrument om de kans op escalatie te kunnen inschatten.

AANPAK

4. Werk op grond van de suggesties in deze verkenning, per type boze burger, een passende aanpak nader uit en tracht in pilots de juiste vorm te vinden voor iedere groep. Enige uitgangspunten:
  - a. Richt voorlichting en dialoog op bezorgde of angstige burgers. Richt het gesprek vooral op de maatschappelijke problemen.
  - b. Bij brede boosheid van burgers over de multiculturele samenleving past een duurzame integrale wijkaanpak gericht op sociale cohesie. Houd het kleinschalig en zo persoonlijk mogelijk. Luister en zoek samen oplossingen voor maatschappelijke problemen.
  - c. Tracht de 'zwijgende meerderheid', het 'grijze midden', te versterken, zodat zij meer weerstand kan bieden aan de oproepen van de radicalere voortrekkers.
  - d. Geef grenzen aan bij boze burgers die anderen ophitsen, discriminerende uitlatingen doen of zelfs oproepen tot geweld tegen migranten en vluchtelingen. Hierbij past een anti-discriminatieaanpak met een persoonsgerichte of groepsgerichte aanpak.
5. Onderzoek de effectiviteit van de interventies door evaluatie van pilots in verschillende gemeenten.
6. Organiseer op landelijk niveau een kennisatelier met Rijk, gemeenten, Expertise-Unit Sociale Stabiliteit en Kennisplatform Integratie en Samenleving om de urgentie vast te stellen en een strategie te bepalen.

Arum, S. van, Uyterlinde, M., & Sprinkhuizen, A. (2009). *Sociale Samenhang: buurtgebonden bewonersbetrokkenheid en overbruggende contacten*. Utrecht: Movisie.

Berg, J. ter, & Schothorst, Y. (2016). *De diverse samenleving door de ogen van burgers. De resultaten van kwalitatief onderzoek*. Onderzoek in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken, Werkgelegenheid en Integratie. Amsterdam: Veldkamp.

Bijl, R., Boelhouwer, J., Pommer, E., & Andriessen, I. (2015). *De sociale staat van Nederland 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Brandsma, B. (2016). *Politie en Polarisatie. Een eerste Leidraad*.

Broekhuizen, J., & Boers, J. (2014). *Fact sheet Spanningen in Amsterdamse buurten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

Brörmann, N. (2010). *Methodebeschrijving ABCD*. Utrecht: Movisie.

Butter, E. (2016). *Factcheck: neemt moslimhaat toe?* Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Dekker, P., & Ridder, J. den (2014). *Polariseert Nederland?* In: Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (red.), *Gescheiden Werelden. Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP/WRR.

Elferink, J. (2016). *Opvang vluchtelingen: 6 stappen om spanning in de gemeente te voorkomen*. Geraadpleegd op 12 september 2016, van <http://www.kis.nl/artikel/opvang-vluchtelingen-6-stappen-om-spanning-de-gemeente-te-voorkomen>

Gruijter, M. de, Rietveld, T., & Razenberg, I. (2016). *Mensen zoals jij en ik. Burgers aan het woord over het vluchtelingenvraagstuk*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Gruijter, M. de., Smits van Waesberghe, E., & Boutellier, H. (2010). *Een vreemde in eigen land. De boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam: Amsterdam University press.

Huygen, A., & Meere, F. de (2008). *De invloed en effecten van sociale samenhang. Verslag van een literatuurverkenning*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Kanne, P., & Klein Kranenburg, L. (2015). *"Fort Europa". Hoe denken Nederlanders over migratie en vluchtelingen in Europa en Nederland?* Onderzoek uitgevoerd i.o.v. de Volkskrant. Enschede: I&O Research.

Klapwijk, P. (2016). *Racisme in Nederland? EenVandaag Opiniepanel. Geraadpleegd op http://www.eenvandaag.nl/uploads/doc/rapportage%20onderzoek%20'Racisme%20in%20Nederland_'.pdf*

Meldpunt Discriminatie Internet (2015). *Afdeling Meldpunt Discriminatie Internet. Jaarverslag 2015*. Amsterdam: Stichting Magneta.

Ridder, J. den, Dekker, P., Houwelingen, & Schrijver, E. (2016). *Burgerperspectieven 2016-1*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ridder, J. den, Mensink, W., Dekker, P., & Schrijver, E. (2016). *Burgerperspectieven 2016-2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Smeeke, A., & Verkuyten, M. (2015) '*The Presence of the Past: Identity Continuity and Group Dynamics*', *European Review of Social Psychology*, 26: 162-202.

Smeeke, A., & Mulder, L. (2016). *Verliesgevoelens in relatie tot de multi-etnische samenleving onder autochtone Nederlanders*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Smits van Waesberghe, E., & Gruijter, M. de (2011). *Een vreemde in eigen land. Boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam: Askant.

Steenvoorden, E. (2016). *Societal pessimism. A study of its conceptualization, causes, correlates and consequences*. Den Haag/Amsterdam: Sociaal en Cultureel Planbureau/Universiteit van Amsterdam (proefschrift).

Valk, I. van der (2016). *Monitor Moslim discriminatie*. Amsterdam: Institute for Migration and Ethnic Studies.

Volker, B, Andriessen, I., & Posthumus, H. (2014). Gesloten Werelden? Sociale contacten tussen lager- en hogeropgeleiden. In Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (red.), *Gescheiden Werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP/WRR.

Witte, R. (2016). *Wij zijn allemaal 'verontruste burgers'* Den Haag: EMMA

Wonderen, R. van, & Witte, R. (2016). *Handreiking: Omgaan met Maatschappelijke Spanningen*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Bijlage 1: Lopend onderzoek

Titel, auteurs en verwachte publicatiedatum	Type document, onderwerp en doel onderzoek
Monitor onvrede en angst migratiestromen. Rijksuniversiteit Groningen, o.l.v. T. Postmes	Driejarig monitoronderzoek naar onvrede en angst met betrekking tot migratiestromen. Gekeken wordt naar wat deze ontwikkelingen betekenen voor draagvlak onder de bevolking als geheel, buurtbewoners die met opvang te maken krijgen, asielzoekers/vluchtelingen, (lokale) bestuurders en professionals.
Weerstand in 'het land van aankomst'. Project Kennisplatform Integratie & Samenleving o.l.v. Ron van Wonderen Rapport wordt begin 2017 verwacht.	Doel van het project is kennis te ontwikkelen over de zorgen, problemen en weerstanden onder de bevolking tegen verblijf en/of vestiging van nieuwkomers in de lokale context. Daarnaast wil het project zicht bieden op factoren die de positieve en ondersteunende houding van bewoners kunnen verklaren en hoe deze versterkt kunnen worden. Daarbij is het van belang een onderscheid te maken tussen wel en niet beïnvloedbare factoren. Het project zal inzicht geven in de aanknopingspunten voor beleid voor sociale stabiliteit en veerkracht.
Oorzaken en triggerfactoren moslimdiscriminatie onder jongeren. Rapport wordt april 2017 verwacht Ron van Wonderen e.a.	Onderzoek naar de oorzaken en triggerfactoren van moslimdiscriminatie. Doel is om inzicht te verkrijgen in het ontstaan van negatieve vooroordelen en opvattingen over moslims. Ook kijken we welke (trigger)factoren doorslaggevend zijn in het daadwerkelijk uiten van moslimdiscriminatie.
Reflectienotitie Opvang Asielzoekers en Maatschappelijke Spanningen' Expertise-Unit Sociale Stabiliteit en ISR Notitie wordt eind 2016 verwacht	De reflectienotitie beoogt inzicht te verschaffen in mogelijke (re)acties van burgers op asielopvang en andere bronnen van maatschappelijke onrust en spanningen. Gemeenten krijgen met dit stuk praktische aanwijzingen voor handelen bij reacties vanuit de samenleving. De reflectie is een coproductie van het Institute for Societal Resilience van de Vrije Universiteit Amsterdam en de Expertise-unit Sociale stabiliteit.

Bijlage 2: Stellingen om spanningen tussen bevolkingsgroepen te meten

Bron: Notitie Spanningen tussen bevolkingsgroepen (Broekhuizen, 2014). Amsterdam: O+S gemeente Amsterdam.

En: [http://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/O+S Samenleven met verschillen.pdf](http://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/O+S_Samenleven_met_verschillen.pdf)

Acht stellingen om spanningen tussen bevolkingsgroepen te meten

gradatie	In deze buurt wonen bevolkingsgroepen waar ik niet zo positief over denk.
gradatie	Ik voel wel eens spanningen met buurtgenoten die uit een andere cultuur dan ikzelf afkomstig zijn.
gradatie	Spanningen tussen bevolkingsgroepen in deze buurt zorgen ervoor dat mensen uit verschillende bevolkingsgroepen contact met elkaar vermijden.
oorzaak	Sterke verschillen in religieuze achtergronden van bevolkingsgroepen in deze buurt zorgen voor spanningen.
oorzaak	Het geeft mij een onprettig gevoel dat er in deze buurt bevolkingsgroepen wonen met andere normen en waarden.
oorzaak	Overlast van jongeren uit andere bevolkingsgroepen zorgt voor spanningen in deze buurt
oorzaak	Het geeft mij een onprettig gevoel dat er in deze buurt bevolkingsgroepen wonen met andere omgangsvormen.
oorzaak	Verschillen in opvattingen tussen bevolkingsgroepen over het schoonhouden van deze buurt zorgen voor spanningen.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Auteurs: Drs. H.B. Bellaart

Drs. J. Broekhuizen

S. van Dongen, MSc

Ontwerp: Design Effects

Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving

P/a Kromme Nieuwegracht 6

3512 HG Utrecht

T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het

Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-90-5830-780-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2016.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie

T 030 230 32 60 E info@kis.nl I www.kis.nl

